

**ОТМ ТАЛАБАЛАРИНИ МАСОФАДАН ЎҚИТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА
УСУЛЛАРИ**

**ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ
ВУЗА**

**PRINCIPLES AND METHODS OF DISTANCE LEARNING OF UNIVERSITY
STUDENTS**

Умарова Умида Умаровна

Осиё Халқаро университети

“Умумтехник фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: *Мақолада олий таълим муассасалари талабаларини масофавий ўқитиш тамойиллари ва усуллари, масалан, оғзаки усуллар, материаллар билан ишлаш, кўрғазмали қуроллар билан ишлаш, рақамли материаллар билан топшириқлар, ўқув қўлланмаларидан фойдаланиш, амалий ишлар, амалий технологиялар аниқланган. Телевизор технологияси, тармоқ технологияси, комбинацияланган усул, ўз-ўзини ўрганиш, индивидуал ўқитиш усули, “бирдан кўпга” усули, фаол ўзаро таъсир усули.*

Калит сўзлар: *масофавий таълим, талаба, ўқитувчи, университет, метод, принцип.*

Аннотация: *В статье выявлены принципы и методы дистанционного обучения студентов вуза, такие как работа с материалами, устные методы, задания с цифровым материалом, работа с наглядными пособиями, использование учебных пособий, практические работы, кейс-технология. ТВ-технология, комбинированный способ, самообучение, сетевая технология, метод индивидуализированного преподавания, метод «один ко многим», метод активного взаимодействия.*

Ключевые слова: *дистанционное обучение, студент, преподаватель, вуз, принцип, метод.*

Annotation: *The article reveals the principles and methods of distance learning of university students, such as oral methods, working with materials, working with visual aids, tasks with digital material, the use of textbooks, practical work, case technology. TV technology, individualized teaching method, one-to-many method, network technology, combined method, self-learning, method of active interaction.*

Keywords: *distance learning, student, teacher, university, method.*

КИРИШ

Масофавий таълим бугунги кунда талаб қилинадиган таълим турига айланиб бормоқда. Ушбу турдаги таълимнинг машҳурлигининг асосий

сабаблари - бу ишдан ажралмасдан таълим олиш истаги, ишчи кучи рақобати. Ҳозирги вақтда дунёнинг аксарият мамлакатларида масофавий таълим ва таълим мавжуд. Масофавий ўқитиш арзон, мослашувчан ва хилма-хил эканлигини ҳисобга олсак, келажакда у тобора муҳим рол ўйнайди деб тахмин қилиш мумкин. Таълимнинг ушбу шакли ёши ва фаолият турини ҳисобга олмаган ҳолда ўқишни истаган ҳар бир киши учун мавжуд. Бирор киши ҳар қандай даражадаги – олий, қўшимча, профессионал маълумотга эга бўлиш имкониятига эга. Интерактив воситалардан фойдаланиш асосида инсон ҳар қандай йўналиш ва мутахассисликларни ўзлаштириш имкониятига эга бўлади [3; 6].

АСОСИЙ ҚИСМ

Олий таълимдада масофавий ўқитиш компьютер телекоммуникациялари, замонавий ахборот технологиялари ва ўқитиш усулларидадан фойдаланишни ўз ичига олади.

Масофавий ўқитишнинг асосий хусусияти - бу материални ўрганиш ва ўқитувчилар билан алоқа Интернет орқали амалга оширилганда, таълим муассасасидан ташқарида таълим фаолиятини амалга ошириш имконияти. Мактабда масофавий ўқитишнинг мақсади талабаларга динамик ижтимоий-иқтисодий шароитларга самарали мослашиш ва жамиятга самарали қўшилиш имкониятини берадиган университет таълимининг элементларини тақдим этишдир; ўқувчиларнинг жисмоний саломатлигини сақлаш ва яхшилаш.

Масофавий таълим қуйидаги педагогик вазифаларни ҳал қилиш имкониятини беради: ўқувчиларда когнитив фаолликни ривожлантириш; танқидий фикрлаш ва турли фикрларни муҳокама қилиш қобилияти; самарали таълим маконини яратиш; талабаларга мамлакатнинг исталган ҳудудида ва ундан ташқарида тенг таълим олиш имкониятини бериш; таълим муассасаларининг педагогик салоҳиятидан фойдаланиш орқали таълим сифатини ошириш; талабаларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш [4].

Масофавий таълим нафақат талабаларга, балки ўқитувчиларга ҳам имкониятлар яратади: малака ошириш, бу турли хил онлайн тадбирларда иштирок этиш орқали турли методик бирлашмалар орқали тажриба алмашиш орқали амалга оширилади. Таълимнинг ҳар қандай шакли методистлар томонидан ишлаб чиқилган ўқитиш тамойилларига асосланади.

Ўқитиш тамойиллари - ўқитиш мақсадлари ва ўқитиш амалиётини бошқарадиган қонунлар ўртасидаги боғлиқликни ифодаловчи қоидалар.

Ўқитиш тамойиллари ўқитиш асосидир. Таълимнинг асосий принциплари анъанавий равишда кўриб чиқилади: илмий, тизимли, онгли ўрганиш принциплари, назария ва амалиёт ўртасидаги муносабатлар, аниқ ва мавҳумликнинг бирлиги, билимларнинг мавжудлиги, мустақамлиги, индивидуал ва жамоавий бирлашма. Принциплар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Амалий фаолиятда принциплар ўқув фаолиятини ташкил этиш

усуллари ва шакллари шаклида ифодаланади. Масофавий ўқитиш қуйидаги принципларга асосланади:

- Эркин кириш, бу ҳар бир кишининг ўқишни бошлаш ҳуқуқини англатади.
- Масофавий ўқитиш ўқитувчи билан минимал алоқани, мустақил ишлашга эътиборни англатади.
- Асосий билим принципи. Масофавий таълим шароитида самарали ўрганиш учун асосий билим талаб этилади.
- Интерактивлик принципи. Тренинг давомида нафақат ўқитувчининг талабалар билан, балки талабаларнинг бир-бири билан алоқалари ҳам табиийдир.
- Идентификация принципи. Масофавий ўқитиш билан ўрганиш мустақиллигини назорат қилиш керак, чунки натижаларни сохталаштириш учун катта имкониятлар мавжуд.
- Индивидуаллаштириш принципи. Масофавий ўқитиш шароитида индивидуал режа асосида ўқитиш мумкин ва жорий назорат таълимни тўғрилашга қаратилган.
- Таълимни тартибга солиш принципи ўқув жараёнида мустақил иш жадвалига, қаттиқ назорат ва режалаштиришга риоя қилишни талаб қилади.
- Оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишнинг педагогик мақсадга мувофиқлиги принципи асосийларидан биридир.

Масофавий таълимни олиб борадиган кўплаб ўқитувчилар ахборот технологиялари ва Интернетга қизиқиш билан ажралиб туради. Бунинг сабаби уларнинг мавжудлиги ва ташқи жозибадорлиги. Натижада, ўқитувчилар асосан ушбу воситаларга эътибор беришади.

Масофавий ўқитишда ўқитувчи кенг қўлланиладиган ўқитиш усулларини, шунингдек ўзига хос усулларни ўз ичига олган турли хил усуллар гуруҳларидан фойдаланиши мумкин.

Замонавий даврда энг кенг тарқалгани маълумот турига қараб ўқитиш усулларини таснифлашдир. Ахборот манбалари қуйидагилар бўлиши мумкин: ўқитувчининг нутқи; дарсликлар; географик харита; дарслик материаллари; тасвирий материаллар; Интернет манбаларидан олинган маълумотлар; амалий топшириқлардан олинган хулосалар.

Юқорида айтилганларга асосланиб, ўқитиш усуллари ажралиб туради: оғзаки, материаллар билан ишлаш, кўргазмали қуроллар билан ишлаш, рақамли материаллар билан топшириқлар, ўқув қўлланмаларидан фойдаланиш, амалий ишлар [5].

Билим манбаларига асосланган ўқитиш усулларининг таснифи турли хил маълумот манбалари билан ишлашга қаратилган.

Ўқитиш усулларидан ташқари, билимларни текшириш ва баҳолаш усуллари мавжуд. Албатта, сўнги пайтларда турли хил билим манбаларидан фойдаланиш долзарб бўлиб қолди. Шу билан бирга, ушбу тасниф муҳим камчиликка эга – когнитив фаолиятнинг табиати ҳисобга олинмайди. Ушбу

таснифда ўқитиш усуллари аниқланади: тушунтириш-тасвирий, репродуктив, муаммоли тақдимот усули, қисман қидириш, тадқиқот [1-3].

Ўқитувчи ўқувчиларга тайёр материални таклиф қилиб, тушунтириш ва тасвирий усулдан фойдаланади; шу билан бирга, талабалар ушбу материални ўзлаштиришни талаб қиладилар. Материални тушунтиришда ўқитувчи турли хил кўргазмали қуроллар, чизмалар, графикалар, жадваллар, диаграммалар ва бошқалардан фойдаланади.

Бундай ҳолда, асосий нарса савол, мавзунинг моҳиятини ўрганишдир; иккинчи даражали маълумотни идрок этиш ва ўзлаштириш муҳим эмас. Талаба ўқитувчи томонидан тайёрланган материални идрок этиши, уни тушуниши, уни тушуниши ва кейинчалик кўпайтириши керак.

Тушунтириш ва тасвирий усул нафақат ўқитувчи томонидан мавзу материални тақдим этишни назарда тутди. Топшириқларни бажариш ташкил этилиши мумкин, бунинг натижасида талабалар хулосалар, хулосалар ва бошқалар шаклида маълум бир материални олишади. Бундай вазифа бўлимни мустақил ўрганиш, жадваллар, графиклар ва бошқа кўргазмали материалларни таҳлил қилиш бўлиши мумкин [3].

Репродуктив усул. Унинг ўзига хос хусусияти шундаки, у талабалар томонидан билимларни шу каби шароитларда қўллашга қаратилган. Репродуктив усулдан фойдаланишга мисол синфда мустақил вазифаларни бажаришдир.

Бундай ҳолда, талабалар ўқитувчи таклиф қиладиган намунавий режадан фойдаланишлари керак. Бундай иш биринчи марта бажарилганда, ўқитувчи топшириқнинг бажарилишини кўрсатиши керак. Оддий вазифани бажаришда намунани кўрсатиш тавсия этилади.

Мустақил топшириқлар барча талабалар томонидан амалга оширилади. Ўқитувчи жараёни назорат қилади ва тузатишлар киритади. Репродуктив усул доирасида талабалар кўплаб бошқа турли хил манбалар - жадваллар, диаграммалар ва бошқалар билан эслатмалар билан ишлашлари мумкин. Вазифалар муайян хулосалар чиқаришни, ҳодисалар ва жараёнларнинг ўзаро боғлиқлигини аниқлашни, объектларни таққослашни таклиф қилиши мумкин.

Юқоридаги барча мисолларда талабалар билимларни таклиф қилинган намунага мувофиқ қўллашни ўрганадилар. Вазифани бажаришда болалар аллақачон маълум бўлган бажариш усулидан фойдаланадилар. Улар вазифани бажариш йўлини излашлари шарт эмас. Бу репродуктив ўқитиш усули қўлланилаётганлигини кўрсатади [5].

Қисман-қидириш усули. Ушбу усулнинг мақсади талабаларни ўқитишда ижодий фаолиятни амалга оширишга ўргатишдир. Бунинг учун ўқитувчи болаларни муаммоли вазифаларни бажаришга ўргатади.

Шу билан бирга, талабаларга топшириқни бажариш усули таклиф этилмайди. Бу қисман қидириш усулининг моҳияти. Ушбу турдаги вазифаларнинг яна бир номи ижодийдир. Бундай ҳолда, ўқитувчи муаммоли

савол туғдиради ва уни бир қатор саволларга ажратади, уларга жавоблар асосий саволга жавоб беришга олиб келади.

Албатта, бу ҳолда талабаларнинг фаолияти мустақилдир, аммо барибир ўқитувчининг назорати жуда аниқ. Қисман қидириш усулидан фойдаланишнинг энг ёрқин намунаси эвристик суҳбатдир. Эвристик суҳбат жараёнида талабалар билим олишади.

Талабаларнинг когнитив фаолиятининг хусусиятига қараб ўқитиш усуллари сифатида қуйидагиларни келтириб ўтишимиз мумкин: ўйин, лойиҳа, мунозара, тадқиқот ва амалий.

Анъанавий усуллардан ташқари, университетда масофавий ўқитиш пайтида янги усулларни қўллаш керак. Ушбу усуллар гуруҳига қуйидагилар киради: индивидуал ўқитиш усули. Ушбу усулдаги асосий нарса талабанинг ўқитувчи билан доимий алоқаси.

Ўқув материални муаммоли тақдим этиш усули. Ушбу усулнинг моҳияти шундаки, ўқитувчи талабаларни топшириқни босқичларга ажратишга, бажаришнинг мос усулини танлашга ўргатиши керак. Ўқитувчи ишлаётган муаммони асосли равишда ҳал қилиш керак. Талабалар вазифани ҳал қилиш усулларини, аргументатсияни идрок этадилар, вазифани ҳал қилиш қайси босқичлардан иборатлигини эслайдилар.

Муаммоли тақдимот шароитида ўқитувчи вазифани қандай кетма-кетликда бажариш кераклигини кўрсатади, ушбу ҳаракатнинг мантиғини, шунингдек юзага келадиган қарама-қаршиликларни тушунтиради. Бошқача қилиб айтганда, ўқитувчи муаммони ҳал қилади, уни ўзи ҳал қилади ва талабалар билим жараёнининг мантиқийлиги ва мантиғини идрок этадилар, вазифани ҳал қилиш босқичларини ўрганадилар.

Тадқиқот усули. Ушбу усулни қўллаш натижасида талабалар мустақил ижодий фаолиятга тайёрланмоқдалар. Қисман-ўқитувчининг назоратсиз қидириш усули мумкин эмас, тадқиқот усули билан вазифалар бутунлай мустақил равишда амалга оширилади.

Шу билан бирга, талабалар тадқиқот ишларини олиб борадилар, муаммони мустақил равишда ҳал қилиш усулини танлайдилар, муаммони мустақил равишда ҳал қиладилар. Ушбу табиатдаги вазифалар ўқитувчи томонидан дарс давомида берилади, аммо топшириқни бажариш учун вақт анча узоқ давом этиши мумкин.

Вазифани бажариш учун талабалар мустақил равишда материал топадилар, таҳлил қиладилар, у билан ишлайдилар ва хулоса қиладилар. Тадқиқот усули талабаларни илмий тадқиқот усулларини ўзлаштиришга олиб келади.

Лойиҳа усули - бу билимларни бирлаштиришга эмас, балки уларни қўллашга, янги билимларни олишга қаратилган педагогик технология. Лойиҳада иштирок этган талаба таълим соҳасида инсон фаолиятининг илгари нотаниш усулларини ўрганиш имкониятига эга.

Ушбу усулнинг ўзига хос хусусияти талабаларнинг маълум вақт давомида бажарадиган индивидуал, жуфтлик ёки гуруҳ фаолияти бўлсин, талабанинг мустақил фаолиятига йўналтирилганлигидир. Лойиҳа усулининг яна бир муҳим хусусияти – бу турли хил объектлар, соҳалардан билим, кўникма ва малакаларни бирлаштиришга асосланган маълум бир муаммони ҳал қилиш. Дизайн усули доирасида талабанинг иши нафақат маълум бир муаммонинг мавжудлигини, балки тадқиқотнинг ҳақиқий жараёнини, муаммони ҳал қилишни ҳам таъминлайди ва бу жараён фаолиятни аниқ режалаштирмасдан, ролларни пухта ажратмасдан, самарали ҳамкорликсиз амалга оширилмайди.

Масофадан ўқитишнинг ихтисослашган технологияларини ҳам кўриб чиқиш керак. Амалдаги воситаларга қараб, ўқитувчи ва талабаларнинг ҳудудий бўлиниши шароитида қуйидаги ўқитиш усуллари ажратилади:

1. Кейс технологияси. Масофавий ўқитишнинг ушбу усули ҳолатлардан фойдаланишни талаб қилади (ўқув учун барча турдаги материалларни ўз ичига олган комплекслар). Шу билан бирга, материалларга қуйидагилар киради: ўқув қўлланмаларидан олинган маълумотлар, аудиовизуал ва мултимедиа ўқув материаллари. Кейс технологиясидан фойдаланганда ўқитувчининг талабалар билан ўзаро алоқаси мақсадга мувофиқдир.

2. Телевизор технологияси. Ушбу усул талабани материал билан таъминлаш учун телевизор тизимларидан фойдаланишни талаб қилади. Телевизор технологиясидан фойдаланганда ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги алоқа ҳам зарур.

3. Тармоқ технологияси. Ушбу ўқитиш усули билан интерфаол режимда маълум бир тармоқ ичидаги талабалар гуруҳининг алоқаси қўлланилади.

4. Комбинацияланган усул. Ушбу технология юқорида айтиб ўтилган барча технологияларни бирлаштиради [4]. Қуйидаги тасниф ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги алоқа усулига қараб масофавий ўқитиш усулларини аниқлайди:

1. Ўз-ўзини ўрганиш. Ушбу усул ёрдамида талаба деярли барча материалларни мустақил равишда ўзлаштиради. У ўқитувчи томонидан танланган манбалардан фойдаланади: босма дарсликлар, аудио ва видео материаллар, электрон дарсликлар.

2. Индивидуал ўқитиш усули (бирма-бир ўқитиш). У ўқитувчи ва талабанинг биргаликдаги фаолияти учун ишлатилади. Факс, электрон почта, Скайп каби ўқув воситаларидан фойдаланиш характерлидир.

3. Бирдан кўпгача усул. Талабалар гуруҳи учун ишлатилади.

4. Фаол ўзаро таъсир усули (кўпдан кўпга ўрганиш). Ўқув иштирокчиларининг гуруҳ ишларига қаратилган.

ХУЛОСА

Шундай қилиб, масофавий формат аъъанавий форматдан, биринчи навбатда, мақсадли созламаларида фарқ қилади. Бу, биринчи навбатда, ўқувчиларни ўқитишда етакчи бўлмаслиги керак, балки қўшимча профильнинг

таълим муаммоларини ҳал қилишга қаратилган. Масофавий ўқитиш форматида университетда дарслар асосий усуллар гуруҳлари ёрдамида амалга оширилади, барча услубий қоидаларга мувофиқ қурилади, аммо фаолият ёндашувини амалга ошириш учун ўқитувчи электрон ўқув воситаларидан фойдаланади. Шунинг учун ўқитувчи дарсларни ёрқин ва қизиқарли қилиш учун рақамли компетентсияларни ўзлаштириши керак.

АДАБИЁТЛАР:

1. U.U.Umarova. Forms and methods of assessment of student knowledge in distance education // Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. Vol. 2, Issue 1.5, 2022, pp. 517-527.

2. Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение: Учебно-методическое пособие / А.А. Андреев. – М.: Перо, 1997. – 154 с.

3. Николина В.В. География. Поурочные разработки. 8 класс: учебное пособие для общеобразоват. организаций / В.В. Николина. – М.: Просвещение, 2018. – 189 с.

4. Плиева А.О., Гузуева Э.Р., Кучмезов Р.А. Дистанционные технологии при организации самостоятельной работы студентов. / Мир науки, культуры, образования. – 2021. – №1(86). – С. 85-87.

5. U.U.Umarova Ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash // Science and Education, 2:6 (2021), p. 508-517

6. Умарова У.У. “Муносабатлар. Бинар муносабатлар” мавзуси бўйича маъруза ва амалий машғулотлари учун “Ажурли арра” ва “Домино” методлар // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 982-988.

7. Умарова У.У. “Формулаларнинг эквивалентлиги. Дуаллик принципи” мавзусини ўқитишда “Чархпалак” технологияси // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 839-846

8. Умарова У.У. “Формулалар ва уларнинг нормал шакллари” мавзусини ўқитишда ўйинли методлар (pp. 810-817)

9. Умарова У.У. Чинлик жадвали ёрдамида формулани топишда муаммоли ўқитиш технологияси // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 832-838

10. Умарова У.У. “Мулоҳазалар алгебраси асосий тенг кучли формулалари” мавзусини ўқитишда “Ақлий хужум” ва “Case Study” методлари // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 818-824.

11. Умарова У.У. Мулоҳазалар алгебраси бўлимини такрорлашда график органайзер методлари // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 825-831

12. Умарова У.У. Мулоҳазалар устида мантиқий амаллар мавзусини ўқитишда «Кичик гуруҳларда ишлаш» методи // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 803-809

13. Умарова У.У. “Мулоҳазалар хисоби” мавзусини ўқитишда интерфаол методлар // Scientific progress, 2:6 (2021), p. 867-875

14. Умарова У.У. “Примитив рекурсив функциялар” мавзусини ўқитишда “Бумеранг” технологияси // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 890-897
15. Умарова У.У. “Функциялар системасининг тўлиқлиги ва ёпиқлиги” мавзусини ўқитишда «Қандай?» иерархик диаграммаси интерфаол методи // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 855-860
16. Умарова У.У. «Пост теоремаси ва унинг натижалари» мавзуси бўйича амалий машғулотда “Блиц-сўров” ва “ФСМУ” технологияси // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 861-866
17. Умарова У.У. “Келтириб чиқариш қондаси” мавзусини ўқитишда график органайзер методлар // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 876-882
18. Умарова У.У. “Алгоритмлар назарияси” мавзусини ўқитишда мажмуалаштирилган, тизимлаштирилган, визуал шаклда тақдим этиш усули (pp. 883-889)
19. Умарова У.У. “Тўпламлар назарияси” мавзусини ўқитишда “Кластер” ва “ПАЗЛ” методлари // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 898-904
20. Умарова У.У. “Жегалкин кўпҳади” мавзусини ўқитишда “зинама-зина” методини қўллаш технологияси // *Scientific progress*, 2:6 (2021), p. 1639-1644
21. УУ Умарова, ФР Отамуродов. «Бул функцияларининг ўзгарувчилари бўйича ёйилмаси» мавзусини ўқитишда «Балиқ скелети» методи // *Science and Education* 2 (10), 623-631
22. UU Umarova, SU Ikromova. Umumiy o 'rta ta'lim maktablarida masofaviy o 'qitish // *Science and Education* 2 (9), 374-382
23. U.U.Umarova. Forms and methods of assessment of student knowledge in distance education // *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*. Vol. 2, Issue 1.5, 2022, pp. 517-527.
24. T.H.Rasulov, U.U.Umarova. Methodology of using modern innovative technologies in the distance education // *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*. Vol. 2, Issue 1.5, 2022, pp. 457-467.
25. U.U.Umarova. Basic technologies of distance education // *International conference on innovations in applied sciences, education and humanities*. Barcelona, Spain, 2022, 111-112 б.
26. Умарова У.У. Использование педагогических технологий в дистанционном обучении moodle // *Проблемы педагогики* 51:6 (2020), С. 31-34
27. У.У.Умарова. Применение ТРИЗ технологии к теме “Нормальные формы для формул алгебры высказываний” // *Наука, техника и образование*, 2020, № 8 (72), Москва, 2020, С. 32-35.
28. Умарова У.У. Роль современных интерактивных методов в изучении темы «Множества и операции над ними» // *Вестник науки и образования*. 94:16 (2020), часть 2, С. 21-24.